

פורים: האם מותר לשיכור לברך ולקרוא קריאת שמע

פתיחה

בעקבות הגמרא במסכת מגילה (ז ע"ב) הכותבת בשם רבא שיש להשתכר 'עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי', רבים נוהגים להשתכר בפורים. אולם, הגמרא ממשיכה ומספרת שבסעודת פורים שערנו רבי זירא ורבה, רצח רבה את זירא (ולאחר מכן החזיר אותו לחיים בתפילתו). כפי שראינו בעבר (פורים שנה א'), נחלקו הראשונים מה היחס בין המימרא של רבא למעשה הרצח של רבה:

א. **רבינו אפרים** (ר"ן ג ע"ב ד"ה מחיב) ו**המאירי** (ד"ה חייב) פירשו, שהגמרא מביאה את סיפור הרצח לאחר המימרא של רבא, כדי להורות שאין הלכה כמותו, כי השתייה והשכרות עלולות להביא לדברים שליליים. משום כך לשיטתם לא רק שאין חובה להשתכר בפורים, אלא אפילו יש בכך מעין איסור.

ב. **האבודרהם** (הל' פורים) בשם **ספר המנהגות** הסכימו, שהסיפור בא לשלול את דעת רבא עד דלא ידע, אבל לא באופן גורף כמו שסבר המאירי. הם טענו שהסיפור בא ללמד שצריך לשתות בפורים, אבל לא יותר מדאי כפי שעשה רבה, אלא שתייה ממוצעת, דהיינו שתייה בה האדם מבולבל, אך לא מאבד את שיקול דעתו. ובלשון **הב"ח** (תרצה, ב):

"ונראה דמהך טעמא סידר בעל התלמוד להך עובדא דרבה ור' זירא בתר מימרא דרבא למימרא דהכי הוי הלכתא ולדחויי לדרבא ומיהו דוקא לבסומי עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי הוא דדחינן לה אבל מיהו צריך לשתות הרבה מלימודו שייטב לבו במשתה ויהא שתוי או אפילו שיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך."

ג. **הרי"ף** (ג ע"ב) ו**הרא"ש** (א, ח) פסקו להלכה שצריך להשתכר עד דלא ידע, והשמיטו את הסיפור על רבה. בביאור שיטתם ביאר **הפרי חדש** (תרצה, ב) שמכך שרבה הזמין את רבי זירא לשתות שוב, משמע שלא ראה פגם במה שהיה. מה עוד, שלמרות שרבי זירא סירב לשתות שוב עם רבה, נימק זאת בכך שלא בכל שעה ושעה מתרחש נס, ולא בכך שאסור לשתות יותר מדאי.

בעקבות המצווה לשתות בפורים, נעסוק הפעם בשאלה האם מותר לשיכור להתפלל, לקרוא קריאת שמע ולברך. כמו כן נראה את ההבדל בין שיכור לבין שתוי, וההשלכות הלכתיות לכך. בנוסף נעסוק בשאלה, האם צריך להשלים את התפילה במקרה בו הגיע הזמן התפילה בעוד האדם מפוכח, ובסוף השתכר ולא יכול היה להתפלל.

תפילה כשיכור

כיצד מותר להתפלל? הגמרא במסכת עירובין (סד ע"א) כותבת, ששתוי לא יתפלל, ואם התפלל בדיעבד תפילתו תפילה. גם שיכור לא יתפלל, אך אם התפלל לא יצא ידי חובה אפילו בדיעבד, כיוון שתפילתו נחשבת תועבה ובדומה לתפילה אל מול צואה (עיין בדף לפרשת וארא שנה ה'). בביאור ההבדל בין שיכור לשתוי כותבת הגמרא, ששיכור אינו יכול לעמוד בפני המלך, ושתוי כן.

מחמת האיסור להתפלל שיכור, כאשר העלו הפוסקים מספר אפשרויות מתי לערוך את סעודת הפורים, כתב **המהרי"ל** (מנהגים, פורים טו) ובעקבותיו **הרמ"א** (תרצה, ב), שחזק ממקרה בו פורים חל ביום שישי שאז סעודת פורים בבוקר, המנהג לסעוד אחרי תפילת מנחה גדולה, כך לא מתפללים מנחה שיכורים, ולא מחמיצים תפילת ערבית. ובלשון **המהרי"ל**:

"אמר מהר"י סג"ל שמנהג אושטרייך שבפורים מתפללים מנחה גדולה ואוכלין סעודת פורים אחר חצות היום והולכין ואוכלין כל הלילה, דאם סועדין מקודם היה להן שעת מנחה שעת שכרות ותפלת שכור תועבה. וכן ראיתי באיגרא ממנהר"ר נתן ובנו מהר"ר ליזר ושאר לומדים שהיו מתפללין מנחה מעיקרא וערבית אחר סעודה בחצות הלילה."

מה הדין אם אדם שתייה מעט, דהיינו פחות מרביעית, ושתיה זו הייתה בבית אחת שאז יש לה השפעה? **הטור** (ס"א ע"ב) הוסיף שגם במקרה זה אין להתפלל לכתחילה עד שתפוג השפעת היין. עם זאת כתב **המגן אברהם** (שם, ג) שאם עומד לעבור זמן תפילה, ניתן להתפלל למרות הטרדה המועטה שיגרום היין, כיוון שבזמן הזה בכל מקרה לא כל כך מכוונים בתפילה.

גם **המשנה ברורה** (צט, ג) נקט כדעה זו, בצירוף דעת **הרמ"א** (שם, ג) שפסק בעקבות תרומת הדשן, שבזמן הזה היינו חלשים מזמן הגמרא, ולכן אינם גורמים לשכרות כבר מכמות של רביעית. עוד הוסיף **הרמ"א** כלימוד זכות, שאפילו אם אדם השתכר קלות, הוא יכול להתפלל ובתנאי שהוא מתפלל עם סידור העוזר לכוונה (ועיין הערה¹).

השלמת התפילה

מה הדין, אם אדם לא התפלל מחמת היותו שיכור? **הטור** (או"ח ע"ב) הוסיף שבמקרה זה הוא נחשב שוגג ולא מזיד, ולכן כאשר מגיע זמן התפילה הבאה עליו להתפלל תשלומין, תפילה נוספת שמתפללים במקרה בו אדם ביטל תפילה בשוגג. דנו הפוסקים, האם אדם נחשב כמבטל תפילה במזיד, כאשר נכנס לזמן תפילה ודחה אותה להמשך, ולאחר מכן השתכר:

א. הגמרא במסכת בבא קמא (כו ע"א) כותבת, שבמקרה בו אדם נשא אבן בחיקו ושכח שהיא שם, אם עמד לאחר מכן ונפלה האבן והזיקה, הוא נחשב אנוס, ופטור מבזבז, צער, שבת וריפוי, שחייבים בהם רק במקרה בו אדם הזיק במזיד (עם זאת הוא חייב לשלם את הנזק, שכן אדם מועד לעולם).

על בסיס גמרא זו העלה **הנימוקי יוסף** (י ע"ב ד"ה איכא) אפשרות, שכשם שבמקרה של האבן למרות שבהתחלה ידע שהיא בחיקו, העובדה שהוא שכח בסוף הופכת אותו לאנוס - הוא הדין למקרה של תפילה. אם חשב אדם שיתפלל אחר כך, ובסוף נאנס (לדוגמה השתכר) ולא יכול היה להתפלל, הוא נחשב אנוס ויכול להתפלל תשלומין, וכן פסק **השולחן ערוך** (קח, ח). ובלשונו:

"מי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל, מפני שסבור שעדיין יישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק

¹ כפי שראינו בעבר (פסח שנה ד'), למרות שהרמ"א פוסק שהינות בזמן הזה חלשים מזמן הגמרא, בכל זאת נקט (או"ח ר"ד, ה) שמותר להוסיף לכוס יין כחמש כוסות מים (ולא שלוש כוסות כדן הגמרא) ובכל זאת הוא ייחשב יין עליו מותר לקדש וכדומה. בטעם הדבר ביארו שהגדרת יין לעניין זה אינה תלויה בטעם, אלא בשאלה כיצד אנשים מגדירים יין, וכיוון שגם לערבוב זה אנשים קוראים יין - כך שמו. עם זאת כאמור שם, **השולחן ערוך** חלק וסבר שכיוון שהינות חלשים מותר לערבב פחות מים מזמן הגמרא, וכתבו האחרונים שמותר עד חצי מים.

בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה; וכן מי שהיה טרוד בצורך ממנו שלא יבא לידי הפסד, ועל ידי כך הפסיד מלהתפלל; וכן מי שהוא שכור ולא התפלל, כולם חשובים אנוסים, ויש להם תשלומין."

ב. **האגודה** (גיטין עד ע"ב, אות קלב) חלק וכתב, שאדם שיכול היה לבצע מעשה מסוים, התמהמה ובסוף נאנס, אינו נחשב כאנוס אלא כמזיד, וראייה לדבריו הביא מדין בתי ערי חומה. למרות שבדרך כלל כאשר מדובר באחוזת אבותיו של אדם הוא יכול לפדות אותה עד היובל, כאשר מדובר באחוזת בתוך עיר המוקפת חומה, יש למוכר שנה אחת בלבד לפדות את אחוזתו.

הגמרא במסכת גיטין (שם) כותבת, שאנשים שהיו קונים בית בערי חומה, התחבאו ביום האחרון של השנה כדי שהמוכרים לא יוכלו לפדות את ביתם. על מנת למנוע מצב זה, תיקן הלל הזקן שניתן יהיה לשים את כסף הקנייה בלשכה, ופשוט להיכנס לבית, גם בלי שהקונה קיבל את הכסף לידו.

מקשה האגודה, מדוע יש צורך בתקנה זו? והרי ביום האחרון של השנה בעל האחוזת נחשב אנוס (כיוון שלא ניתן להשיג את הקונה) והקנייה לא תחול! מכאן למד, שמחמת העובדה שהייתה שנה שלמה לפדות ולא פדו, גם אם ביום האחרון רוצים לפדות ולא יכולים, אין זה נחשב אנוס, לכן היה צורך בתקנה זו. ולא כדברי הנימוקי יוסף שטען, שאנוס ביום האחרון נחשב אנוס. ובלשונו: "בראשונה היה נטמן ביום אחרון של שנים עשר חודש כדי שיהא חלוט לו, התקין הלל הזקן שייתן מעותיו ללשכה והוא שובר את הדלת ונכנס. מכאן נראה, אדם שנדר לעשות דבר אחד תוך שלשים יום או זמן אחר ולא נאנס תוך הזמן והיה יכול לעשות ובימא דמישלם זימניה נאנס, לא קרי אנוס, מדהוצרך הלל לתקן דהא הכא נאנס ביום אחרון."

כיצד ידחה הנימוקי יוסף ראייה זו? **הט"ז** (רלב, יט) יישב, שהסיבה לתקנה היא טכנית. כלומר במקרה בו יהיה ניתן להוכיח שהקונה התחבא, אכן הקניין לא יחול, כיוון שאנוס ביום האחרון נחשב אנוס, אלא שקשה להוכיח טענה זו. **המגן אברהם** (קח, יא) יישב, שגם אם הוא נחשב אנוס, אין לכך משמעות, שכן סוף כל סוף הוא לא קנה את הבית ועברה שנה. לעניין תפילה לעומת זאת יש לומר, שכיוון שהוא היה אנוס בסוף זמן תפילה, הוא לא נחשב כמבטל תפילה במזיד (ועיין פתחי תשובה יו"ד שמא, יח).

קריאת שמע וברכות

אין מחלוקת, שאדם שיכור ברמה שאינו יודע בין ימינו לשמאלו, פטור מקריאת שמע ומכל הברכות. משום כך, אם בירך ברכת המזון מתוך שכרותו ולאחר מכן התפכח, עליו לברך שוב. דנו הפוסקים האם מותר לשיכור ולשתוי לקרוא קריאת שמע ולברך:

א. **הרמב"ן** (כב ע"ב) סבר, שמותר אפילו לשיכור לקרוא קריאת שמע ולברך, וכן פסקו **השולחן ערוך** (צט, א) ו**הלבוש** (שם, א). בטעם הדבר נימק, שהסיבה שאסור להתפלל שיכור ושתוי היא, שלא ראוי לעמוד ככה לפני המלך, ובקריאת שמע וברכות לא עומדים לפני המלך. משום כך גם הגמרא כותבת שהבא מהדרך ואין דעתו מיושבת פטור מתפילה, אך לא מברכות וקריאת שמע.

בפשטות כך עולה גם מדברי הירושלמי (תרומות א, ד) הדין האם שיכור יכול לברך ברכת המזון, וכתב בשם רבי זעירא שהוא יכול לברך, ולראייה שנאמר 'ואכלת ושבעת וברכת', ואכילה כוללת גם שתייה. כמו כן מהמשך הגמרא משמע שהוא הדין לקריאת שמע, ורק ערום אסור לקרוא כיוון שנאמר 'לא יראה בך ערוות דבר' - ודורשים ערוות דיבור. ובלשונו של הלבוש:

"ויש מקילין, דשאני תפלה שהיא בקשת צרכיו מן המלך וצריכה להיות יותר בישוב הדעת ובאימה מקריאת שמע, וכל שכן שאר ברכות שיכול לברך אף על פי שהוא שיכור, דהא התורה אמרה ואכלת ושבעת וברכת, ופירוש ושבעת רוצה לומר שביעות השתייה כמו שיתבאר במקומו בעזרת השם, ואפילו הכי אמרה תורה וברכת."

ב. **הגר"א** (שם, ד"ה אבל) בגישה המחמירה ביותר סובר, ששיכור אסור בקריאת שמע כשם שאסור בתפילה, וסיוע לדבריו הביא מדברי חזקיה בירושלמי (שם). כאמור, הירושלמי כותב בשם חזקיה, שערום אינו יכול לקרוא קריאת שמע ולברך, כיוון שנאמר 'לא יראה בך ערוות דבר', ודורשים את הפסוק 'ערוות דיבור', דהיינו שלא תראה ערוה בשעת הדיבור.

הגר"א תמה על גרסה זו, שהרי מפורש שאסור להפריש תרומה ערום, בגלל שלא יהיה ניתן לברך, ואם כן מה בכלל הדיון האם מותר לקרוא קריאת שמע ולברך ערום? מה עוד, שלא ברור מדוע צריך לדרוש את הפסוק 'ערוות דבר' ולא להבינו כפשוטו כפי שעושה ההבלי. אלא צריך לומר שמדובר בטעות סופר, וכונת חזקיה שאסור לשיכור לברך ולקרוא קריאת שמע. ובלשונו:

"וכל זה אינו מובן, דהא אמרו אפילו תרומה אין יכול להפריש משום הברכה... וגם ערוות דבור אינו מובן, דלמה לא אמר ערוות דבר כפשטיה? אלא צריך לומר שטעות סופר הוא וצריך לומר שיכור מהו... וחזקיה פליג ואמר שבין לקריאת שמע ובין לברכה אסור, ופליג גם על רב אסי שאמר ואכלת ושבעת וברכת."

ג. **הרמ"א** (תרצד, א) ו**הב"ח** (שם, א) בגישה ביניים נקטו, שלשיכור מותר לברך, אך אסור לו לקרוא קריאת שמע אפילו ודומה לתפילה. נראה שההיגיון לאסור גם קריאת שמע שתוי, שלמרות שבקריאת שמע לא עומדים לפני המלך כמו בתפילה, מכל מקום מדובר בקבלת עול מלכות שמיים, וצריך לעשותה בצלילות הדעת.

הוראת הלכה

א. בנוסף לאיסור להתפלל שיכור שכאמור מוסכם לכל הדעות, הגמרא במסכת כריתות (יג ע"ב) כותבת שאסור לשיכור להורות, עם זאת, דבר שפשוט בפסוקי התורה שאפילו הצדוקים מודים בו כמו ששרץ טמא וצפרדע טהורה, מותר לו להורות, כיוון שמדובר בדבר פשוט, וכן פסקו להלכה **הב"ח** (יו"ד רמב, ב) ו**הש"ך** (שם, כא) בעקבות **הרמב"ם** (ביאת המקדש ג, א).

ב. **הרמ"א** (רמב, יג) הרחיב את דברי הגמרא וכתב, שגם דבר המפורש בפוסקים (ולא רק בתורה), מותר להורות. כיצד יתמודד עם דברי הגמרא והרמב"ם? **ערוך השולחן** (שם, לג) יישב, שכיוון שהטעם האיסור להורות הוא שמא יטעה מחמת שכרותו, הגמרא נקטה את הדבר הפשוט שהיה בזמנם, ובזמנינו שיש דברים פשוטים אחרים, גם בהם מותר להורות (ועיין ח"מ ז, ה).

פורים שמח! קח לקרוא בשולחן הפורים, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²